

Dr. Ludwig Stein, Professor der Philosophie an der Universität Bern: An der Wende des Jahrhunderts. Versuch einer Kulturphilosophie. Freiburg i. B. Verlag von J. C. B. Mohr. 1899. (415 S.).

Forf. hendrog i 1897 Opmærksomheden paa sig ved et omfangsrigt, altfor omfangsrigt, men fortjenstfuldt Værk: »Die soziale Frage im Lichte der Philosophie. Vorlesungen über Sozialphilosophie und ihre Geschichte«. Det os foreliggende Værk betegnes af sin Forfatter udtrykkeligt som et Supplement til hint socialfilosofiske Værk, men adskiller sig forøvrigt fra det større Værk, idet det behandler flere filosofiske Spørgsmaal end blot socialfilosofiske, og desuden derved at Behandlingen sker under den lettere »Essay«-Form. Bogen omfatter i Virkeligheden tyve, i Hovedsagen selvstændige Afhandlinger, overvejende filosofisk-historiske og socialfilosofiske Afhandlinger. Der findes Meget af Interesse i dem, — det maa man indrømme, selv om man ikke billiger Alt, hvad der argumenteres for, ejheller føler sig tiltalt af Forfatterens ofte altfor germanske Tankegang og Udtryksmaade.

I Anledning af den saakaldte Fredskonference i Haag udarbejdede Forf. en Afhandling: »Die Philosophie des Friedens«, og den udgør nu en af de tyve. Den nævnte Sammenkomst og den russiske Czars bekendte Manifest, der gav Stødet til den, fremkaldte, som bekendt, en omfangsrig Brochure-Literatur *pro* og *contra*. Prof. Stein satte sig, som han udtrykker sig, »die verzweifelte Aufgabe«, »die Friedens- und Unfriedenslitteratur berufsmässig herunter zu würgen«. Opgaven var ikke lystelig, fordi den Literatur, der skulde gennempløjes, i høj Grad var præget af Konfusion, fixe Ideer af forskellig Art og pathetiske Deklamationer i den skønneste For-

virring. Af Forf.s Studium af denne Literatur fremgik hans »Fredens Filosofi«.

Det første Spørgsmaal, Forf. her stiller sig, er det filosofiske eller sociologiske Grundspørgsmaal om den menneskelige Naturs Væsen, hvori den evige Krig siges at være begrundet. Krigsapostlenes Hovedargument er jo den aldrig beviste og i Virkeligheden ubevislige Paastand, der i sig indeslutter en *petitio principii*, — den Paastand, nemlig: at »Krigen er begrundet i den menneskelige Natur«, eller, som Prof. v. Stengel endog udtrykte det i sin Brochure: »Der ewige Friede«, at »Krigen er en Bestanddel af den guddommelige Verdensorden«, — en Sætning, Prof. Stengel uvidenskabeligt og urigtigt søger at støtte ved Paaberaabelse af Biblens Ord. Spørgsmaalet om »den menneskelige Natur« har jo i Tidernes Løb beskæftiget utallige Tænkere, — men mellem følgende Grundopfattelser vil det være nok i denne Sammenhæng at skelne:

Ifølge den ene Opfattelse er Menneskets Grundnatur »ond«. Enhver staar ifølge sin Natur fremmed og fjendsk ligeoverfor alle Andre: »*homo homini lupus*«. Den kirkelige Formulering af det »Ondes« Problem er: Syndefaldet; den filosofiske: Egoismen. Mennesket beherskes i Naturtilstanden af en Grunddrift, Selvopholdelsesdriften, hvis negative Side er en »Alles Kamp mod Alle« (Hobbes), medens den positive finder sit Udtryk i »Viljen til Magt« (Nietzsche). Denne naturalistiske Theori nægter, vel at mærke, ingeniunde Tilstedeværelsen af altruistiske Følelser, kun betragter den disse som værende af sekundær, medens Egoismen er af primær Art. Egoismen avler nødvendigvis — enten af Frygt (Hobbes) eller af klog Beregning (Bentham) — Altruismen, der i Stedet

for Alles Kamp mod Alle sætter Alles Arbejde for Alle.

Skarpt ligeoverfor denne Vold- og Magttheori staar den fra Aristoteles og Stoikerne stammende Følelsetheori. Denne betragter Menneskenes Sammenslutningsdrift som lige saa oprindelig som deres Selvopholdelsesdrift. Mennesket har aldrig været noget vildt Rovdyr, men var fra første Færd af et tamt Hjorddyr. De sociale Instinkter ere ligesaa primære som de antisociale (Bodin, Grotius, Shaftesbury). Sympathi, gensidig Hjælp, Kærlighed ere Bestanddele af den menneskelige Grundnatur (Smith, Hume). Naturmenneskene staa ikke ligeoverfor hverandre som Ulvene i Urskoven; tværtimod: homo homini deus; — saaledes lære Følelsesfilosoferne og Romantikerne. Af Natur er Mennesket godt og ædelt; — det er Kulturen, som har fordærvet, egoiseret Menneskene (Kynikerne, Stoa, Rousseau, Tolstoj).

Disse tilsyneladende uforsonlige Modsætninger i Fortolkningen af »den menneskelige Natur« søger nu den af Stein forfægtede evolutionistisk-optimistiske Socialfilosofi at løse. Epikur, Repræsentant for den førstnævnte Theori, har Ret, forsaavidt angaar den sociale Evolutions Udgangspunkt, — Stoa, forsaavidt angaar dennes senere Udviklingsstadier. Begge Theorier begik den sociologiske Fejl at gaa ud fra den falske Forudsætning: at det nuværende Menneskes Natur er et uforandret Aftryk af Anthropoidernes. Men Menneskenaturens Begyndelse og nuværende Status dække netop ikke hinanden, langt fra. Der er, ifølge Udviklingslæren, Intet til Hinder for, at den brutale Egoisme kunde staa ved den sociale Udviklings Begyndelse, den fuldendte Altruisme ved dens Slutning. Alle sympathiske Følelser blive derefter Produkter af den sociale Samvirken. Om denne

Sympathi, dette Alles Arbejde for Alle i Stedet for den tidligere Alles Kamp mod Alle skyldes Frygt (Hobbes) eller Medfølelse (Smith, Hume) eller Velvilje (Shaftesbury) eller snu-egoistisk Beregning (Schopenhauer) eller Fornuftbud (Kant, Fichte) eller saglige Nyttehensyn (Utilitaristerne), har mindre at sige ligeoverfor den Kendsgerning, at der i hele den evropæisk-amerikanske Kulturverden af det foregivne Rovdyr — Nietzsches »blonde Bestie« — er blevet et tamt Husdyr.

Er nu, som Krigsapostlene paastaa, Krigen et uundgaaeligt Produkt af den menneskelige Natur? Ingenlunde! Af de tre ene mulige Theorier om den menneskelige Natur hævde de to sidstnævnte, at Velvilje og Sympathi (Altruisme) enten oprindeligt eller efter en kortere eller længere social Udviklingsproces indgaar i den menneskelige Natur, medens den første Theori vel gør gældende, at Krigstilstanden ganske vist er det Primære, men netop derfor med Hobbes og Spinoza konkludere saaledes: netop fordi Krigen er Udgangspunktet for menneskeligt Samleven, er Maalet: Fred.

Bortset fra nogle antike Sofister og en moderne Sofist som Nietzsche findes der neppe nogen Tænkere, der i Krigen saa Andet end et Middel, et Gennemgangsmoment. Logisk set, hører Krigen ikke uadskilleligt sammen med Menneskenaturen, — ej heller synes den at gøre det, naar man betragter Forholdet historisk. Jo længere man gaar tilbage, des mere blive Fremmed og Fjende Synonymer. Den gensidige internationale Forstaaelse stiger i Kulturverdenen. I den moderne Verden, med dens Verdenshandel og Samfærdselsmidler og overhovedet saa livlige internationale Samkvem, sammenligner man de forskellige Nationers Sæde, Religion, Forfatning etc., — og

saasnart man begynder at sammenligne, opdager man ikke udelukkende Fejl og Mangler hos de Andre, men man faar ogsaa Øje for sine egne Fejl og Mangler og for de Andres Fortrin. Fiktionen om at være Guds udvalgte Folk svinder, Agtelsen for de Andre stiger; Fremmede kunne blive Venner. Den internationale Sammenslutning stiger paa alle Punkter, — og naar tidligere internationale Tvistepunkter let førte til Blodsudgydelse, vil man nu ofte slippe med Blæksudgydelse: Pennen afløser Sværdet som Vaaben. Saaledes forstaar Forf. Historien: handlede man tidligere mere under Trykket af pludselige Impulser, saa vil man i Fremtiden mere lade velovervejede Fornuftgrunde være raadende. Sværdet skal ikke derfor kastes bort; det skal fremdeles være Nationernes ultima ratio; — thi hvad »Fredsfilosofien« forlanger, er kun dette, at Sværdet faktisk bliver Nationernes ultima, ikke, som maaske tidligere, deres prima ratio.

Af denne sidste Bemærkning fremlyser det da, at Forf. ingenlunde er nogen radikal Freds apostel. Han udtømmer ikke om »den evige Fred«, — et Ideal, ligesaa uopnaeligt som andre Idealer. Han tænker ikke paa Krigenes fuldstændige og definitive Afskaffelse; de skulle kun gøres stedse sjældnere.

Heller ikke overser han, at omend Krig ikke er begrundet i Menneskenaturen, saa er Kamp det tilvise. Han kender selvfølgelig sin Darwin og sin Spencer. Uden Kamp er Liv — ikke blot Menneskeliv, men alt Liv — utænkeligt. Krig er blot en særlig Form af Kamp. Men fordi Kamp er naturlig, nødvendig, behøver den særlige Form, der hedder Krig, ikke at være det. Krig er en historisk Kategori, der har sin Gyldighed under visse Forhold, ikke under andre. Kamp er en psykologisk Kategori,

følger ikke blot med visse historiske Konstellationer, men hører, i Modsætning til Krig, uadskilleligt sammen med Menneskenaturen, Uden Krig kunne Nationer leve i Aarhundreder, uden Kamp ikke en Dag.

Det andet Argument, Krigsmændene føre i Marken, er det socialpædagogiske. Stein indrømmer fuldt vel, at den almindelige Værnepligt har sin moralske, den militære Opdragelse sin socialpædagogiske Betydning. De Dyder, man ønsker udviklede — Udholdenhed, Haardførhed, Nøjsomhed, Disciplin, Selvopofringslyst, Kammeratskabsaand, Tapperhed og Mod m. fl. fysiske og psykiske gode Egenskaber — kunne opnaas ved billigere Midler end jævnlige Krige og stærk Militarisme. De mindst militaristiske Nationer — Amerika, England, Schweiz, Holland, Skandinavien — bevise dette. En saa fredelig Nation som den nordamerikanske er, som Erfaringen har vist, i Virkeligheden i højere Grad i Besiddelse af de saakaldte militære Dyder, end den vaabenelskende spanske Nation har vist sig at være. »Uden Krig vilde Verden forsumpe i Materialisme«, sagde Moltke; — Overdrivelsen er iøjnefaldende. Og en anden General, v. Boguslawski, der har skrevet en Bog, som er en Art »Philosophie des Krieges«, henviser til Krigens æsthetiske Betydning: »Stryg Krigen ud af Verden, og I skulle faa at se, hvilken kraft- og saftløs Hyrdepoesi I ville faa. Hvem vilde saa synge en »Marseillaise« eller en »Wacht am Rhein«?« Imidlertid var det ikke Körners »Leier und Schwert«, der besynger den fysiske Kamp, men Goethes »Faust«, der kun skildrer en Sjælekamp, som skaffede Tyskland dets Stilling i Verdenslitteraturen. Og naar Prof. Stengel betegner Krigen som et »Element i Kulturfremskridtet«, saa vise baade de af ham anførte Exempler og de andre Exempler, der maatte kunne

nævnes til Belysningen af Krigens Arbejden i Kulturfremskridtets Tjeneste, kun, at vi her atter have at gøre med »historiske Kategorier«, ikke med psykologiske.

En tredje Indvending mod Forsøgene paa at sikre Freden ved Voldgiftsinstituter er af statsretlig Art. Det gøres gældende, at Oprettelsen af en international Voldgiftsdomstol vilde være uforenelig med Staternes Suverænetet. Men Staternes Suverænetet finder sig som bekendt meget vel i at lade sig begrænse ved Statsforbund og allehaande internationale Overenskomster. Suverænetetsbegrebeter overhovedet ganske relativt, bøjeligt, elastisk. At international Voldgift ikke kan faa Bugt med al Krig, er utvivlsomt. Men en international Voldgiftsdomstols Kendelse vil dog altid tynde med en ikke ringe moralsk Vægt. Ad den Vej har man alt opnaaet gode Resultater i enkelte Tilfælde, — men Fremtiden vil sandsynligvis bringe meget mere.

Efter at have som fjerde Punkt omtalt de tekniske Vanskeligheder ved en ligelig Afvæbning i de forskellige Lande, kommer Stein til den femte Gruppe af Argumenter: de økonomiske. Især i et Skrift, betitlet: »Can we disarm« (London, 1899) af J. Mac Cabe og G. Darien er den Anskuelse stærkt forfægtet, at i de militære Industrier ere saa uhyre Kapitaler fastbundne, at Regeringerne ikke vilde vove at røre derved: en kapitalistisk Katastrofe, en Arbejderrevolte, en fuldstændig industriel Ruin vilde ellers være at befrygte; Bourgeoisiet vil hellere finde sig i Militærbudgetternes svære Tryk end udsætte sig for det industrielle og finansielle Kaos, der vilde være en Følge af en radikal Omdannelse af vort nuværende økonomiske System, der nu engang er afpasset efter Militærtypen; Militarismen er nu engang

bleven en Luxus, som Nationen ikke vil undvære: »an implement for the gratification of its vanity and the defence of certain fanciful geographical boundaries«. Stein imødegaar denne Argumentation og betegner den som »vollendete logische Donquichotterie«, vistnok med Rette, skønt ikke Alt hvad det nævnte engelske Skrift indeholder, synes at være at forkaste. Men klart er det, at de Argumenter mod Krigen, der veje tungest, netop ere de nationaløkonomiske. Naar selv Moltke profeterede: »der Krieg selbst wird den Krieg abschaffen«, saa ligger bagved denne Profeti Tanken om, at Krigen ved sin egen Teknik og sit uhyre økonomiske Tryk synes paa Veje til at voxer sig selv over Hovedet. — —

Det er ikke blot i denne, men ogsaa i andre af de tyve Afhandlinger, at Stein viser sig som en Fredens Mand. Han vil Fred, ikke blot politisk, men ogsaa social. Derfor er han imod de extreme Retninger, hvadenten disse nu kaldes Marxisme eller Nietzscheanisme, Socialisme eller Ultra-Individualisme osv. Disse Retninger, og endnu adskilligt Andet, findes omtalt i hans Bog, — ofte ganske aandfuldt, undertiden med vel mange Ord.

Theobald Ziegler: Die geistigen und sozialen Strömungen des neunzehnten Jahrhunderts. Zweite Auflage. Berlin, Georg Bondi. 1901. (746 S.).

Bogen begynder med Schleiermachers Monologer (»Reden über die Religion« 1799), Fichtes »geschlossener Handelsstaat«, Schellings transendentale Idealisme, Schillers »Maria Stuart«, — og ender med Kampen om »lex Heinze«, Gutenberg-Jubilæet, Grev Waldersee som »Weltgeneral« og Nietzsches Død.